

JUHLAJULKAISU

URHO KALEVA
KEKKONEN

1900 · 3/9 · 1975

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS

Vammala 1975, Vammalan Kirjapaino Oy

ISBN 951-9068-43-0 (1/2 nahk.)

ISBN 951-9068-44-9 (sid.)

ISBN 978-951-855-874-6 (PDF)

Jorma S. Aalto

Näkökohtia kansalaisen oikeusturvasta

Sen jälkeen kun tasavallan presidentti Urho Kekkonen viisi vuotta sitten avasi keskustelun kansanvallasta ja sen toteutumisesta lainkäytössä sekä vähän myöhemmin käytti puheenvuoron oikeuslaitoskeskustelussa,¹ ovat oikeuslaitokseen liittyvät ongelmat tulleet käsitellyiksi varsin monipuolisesti. Voitaneen sanoa, että tasavallan presidentin avauksen jälkeen käyty oikeuspoliittinen keskustelu on merkinnyt oikeuslaitoksemme ja siihen liittyvien oikeusturvakysymysten aikaisemman tietyllä tavalla monoliittisen käsityksen päättymistä ja siirtymistä mielipiteiden pluralistiseen vaiheeseen. Eri yhteiskuntaryhmät ovat entistä voimakkaammin tuoneet esille omaan aatemaailmaansa perustuvan näkemyksen siitä, kuinka oikeuslaitos ja oikeusturvakoneisto tulisi järjestää, jotta se parhaalla mahdollisella tavalla turvaisi tuon aatesuunnan näkökohtien mukaan kansalaisen oikeusturvan. Käyty keskustelu on siten avannut monia aikaisempiin aikoihin nähden uusia näköaloja nimenomaan kansanvallan ja lainkäytön erilaatuisiin suhteisiin.

Olen pyrkinyt seuraamaan viime vuosina käytyä oikeuspoliittista keskustelua. Keskustelu on ollut osittain hyvinkin korkealentoista ja aatteellisella tasolla liikkuvaa. Nykyisiä tehtäviä hoitaessani olen joutunut tarkastelemaan oikeusturvajärjestelyjä kuitenkin usein tavallisten kansalaisten kannalta, jotka epäonnistuttuaan oikeusturvan saamisessa ovat suunnanneet joskus hätääntyneen tunteisen avunpyyntönsä laillisuusvalvontaa harjoittavalle viranomaiselle. Tuossa yhteydessä olen havainnut, että oikeusturvan saamisen edellytykset näyttävät

¹ *Urho Kaleva Kekkonen*, Kansanvallasta ja sen toteutumisesta lainkäytössä, Lakimies 1970 N:o 6 s. 1 ss. ja Lakimiesuutiset 1971 N:o 5 s. 4 ss.

painottuvan usein jonkin verran toisin kuin, mitä käydyissä aatteellisissa keskusteluissa on keskeisiltä osilta käsitelty.²

On tietysti lähtökohtaisesti selvää, että oikeusturvan saamisessa ei ole kysymys ainoastaan oikeudellisten keinojen ja oikeudellisten mahdollisuuksien hyväksi käytöstä, vaan paljosta muusta. Kun tasavallan presidentti kosketellessaan tasa-arvon lisäämistä tuomioistuinlaitoksessa toteaa, että se olisi ratkaistava yhdessä niiden yhteiskunnallisten ongelmien kanssa, josta oikeuslaitoksen piirissä olevat ongelmat ovat osa,³ hän on epäilemättä sattunut asian ytimeen. Jos taloudellisesti selvästi vahvempi osapuoli, esim. vakuutusyhtiö tarjoaa vakuutuskorvauksen saajalle 15 % pienempää korvausta kuin vahingonkärtsijä pyytää, ei viimeksi mainittu yleensä lähde oikeusturvaansa hakemaan, vaan ottaa vastaan ehkä epäoikeudenmukaisena pitämänsä korvauksen. Taloudellisen tasa-arvon lisääminen vaikuttaa epäilemättä välillisesti oikeudellisen tasa-arvon lisääntymiseen.

Eräs keskeinen kysymys, joka yksityisen kansalaisen oikeusturvan perusteita selvitettäessä on tullut varsin selvästi esille, on se, että yhteiskunta näyttää jatkuvasti monimutkaistuvan kaikilla aloilla. Yhteiskuntaelämän mitä erilaisimpia ilmiöitä pyritään säännöstmään oikeusohjein, joiden lukumäärä lisääntymistään lisääntyy. Samoin niitten sisältö näyttää tulevan entistä monimutkaisemmaksi ja kansalaisen kannalta siten vaikeasti ymmärrettäväksi. Aina silloin kun kansalainen kääntyy hallintoviranomaisen tai tuomioistuimen puoleen, kysymyksen tulevat yhteiskunnan hänen noudatettavakseen asettamat kirjoitetut ja vieläpä kirjoittamattomatkin oikeusohjeet, joiden mukaisesti hänen vireille panemaansa tai häntä koskevaa asiaa käsitellään. Samanlaatuisten oikeussäännösten mukaan viranomainen tulee myöskin asiassa toimimaan ja antamaan siinä aikanaan ratkaisunsa.

Perustellusti onkin nähdäkseni yhä useammin kiinnitetty huomiota nimenomaan tähän sisältyvään vaikeuteen kansalaisen kannalta.⁴ Kun kansalaisella ei ole riittävää tietoa yhteiskunnan perusrakenteista eikä niistä oikeusohjein säännellyistä asioista, joissa hän joutuu yhteiskunnassa olemaan mukana, on kansalainen varsin erikoislaatuudessa tilanteessa. Kansalaisen on pakko toimia, tehdä jotain asiansa hyväksi,

² Selvää tietysti lieneekin, että periaatetasolla ja käytännön työssä painottuvat jonkin verran erilaiset näkökohdat.

³ *Kekkonen*, Lakimiesuutiset 1971 N:o 5 s. 8.

⁴ Yhteiskunnan monimutkaistuminen ja tähän usein liittyvä byrokraatisoituminen aiheuttavat kansalaiselle selvästi enenemässä olevia vaikeuksia. Tämä kehitysnäkymä tuli esille varsin voimakkaasti myös pohjoismaisten oikeusasiamiesten kokouksessa Kööpenhaminassa 28.—29. 4. 1975.

mutta hän ei tiedä, mikä on sen oikeusohjeen sisältö, jonka mukaan hänen toimintaansa ja asiaansa viranomaisten kannalta arvioidaan.

Ehkä tässä kohdin tietyt vanhemmat peruslainsäädännöt, jotka osittain perustuvat kansan omaksumiin uskonnollisiin käsityksiin, ovat paremmassa asemassa. Jonkin yleisen rikoksen tunnusmerkistön pääasiallinen tieto kansalaisella lienee useimmiten. Sen sijaan voidaan sanoa, että kansalaiselta usein puuttuu tieto siitä, minkälaisten säännösten mukaan hänen tekemänsä veroilmoitus tullaan viranomaisten puolelta arvioimaan, millä seikoilla on erityisesti merkitystä hänen rakennuslupahakemustaan ratkaistaessa taikka mitkä ovat ne oikeusohjeet, joiden mukaan viranomainen häntä koskevan muun hänelle tärkeän asian tulee ratkaisemaan.⁵

Ja kuitenkin tuosta tiedosta usein riippuu, saako kansalainen viranomaiselta sen edun, minkä lainsäätäjä on tarkoittanut hänelle antaa, saavuttaako hän haluamansa luvan tai muun päämäärän. Samoin tuosta tiedosta saattaa riippua se, meneekö hänen suorittamastaan oikeustoimesta ehkä veroa yhteiskunnalle ja millä edellytyksillä, toimiiko häntä koskeva vakuutusturva tietyssä tilanteessa niin, kuin hän on olettanut vai ei, uhkaako häntä toisessa tilanteessa ehkä yhteiskunnan puolesta rangaistusseuraamus menettelystään jne. — Vielä tänään lienee monien kansalaisten käsitys tulo- ja varallisuusverotuksesta se, että verotus on »onnistunut silloin, kun tulee veronpalautusta, mutta epäonnistunut ja lainvastainen silloin, kun joutuu maksamaan lisää». Verotuksen lainmukaisen tuloksen määrittävät kuitenkin kymmenet vero-oikeuden oikeusohjeet.

Kun asianlaita on siten se, että kansalaisella ei ole läheskään aina tietoa niistä oikeusohjeista, joita noudattaen viranomaiset joutuvat ratkaisunsa antamaan, oikeusturvaongelma saa uuden ulottuvuuden: kysymys ei ole viranomaisen antaman ratkaisun lainmukaisuudesta vaan siitä, kokeeko kansalainen tuon ratkaisun oikeudenmukaiseksi. Kysymys on siten enemmän tunteeseen kuin tietoon perustuvasta arvioinnista.

Kysymys oikeusohjeiden tiedottamisesta kansalaiselle siten, että ne tulisivat hänen tietoonsa niiltä osin, kuin hän niitä tarvitsee, on varsin laajakantoinen. Näkisin sen eräänä oikeusyhteisön keskeisistä kysymyksistä ja oikeusturvan saamisen perusongelmista. Vielä silloin kun

⁵ Kansalainen tietää ja tuntee siten oman asiansa kaikkine yksityiskohtineen ehkä hyvinkin, mutta oikeusohjetta tuntematta ei osaa tai arvaa poimia tosiseikoista niitä, joille lainsäätäjä on antanut ratkaisevan merkityksen asiaa arvioitaessa.

oikeusohjeet aikoinaan olivat suhteellisen vähälukuiset ja ne kuulutettiin julkisesti tilaisuuksissa, joihin lähes kaikki osallistuivat, oikeusohjeiden tiedottamisessa ei varmaan ollut nykyisen suuruisia vaikeuksia. Tällä hetkellä voimassa olevien oikeusohjeiden määrä on jo niin suuri, ettei edes alan ammattimiehellä ole mahdollisuutta hallita niitä.

Mitä mahdollisuuksia kansalaisella on sitten hankkia tieto tiettyyn oikeudelliseen tilanteeseen liittyvistä oikeusohjeista ja näiden sisällöstä? Voidaan sanoa, että meillä julkaistaan joka toinen vuosi yhteensä runsaat 3.500 sivua lakitekstiä Suomen laki I ja II teoksessa ja useat tähän kuuluvat määräykset ovat juuri niitä, joita kansalainen joutuu tarvitsemaan.⁶ Lakikirjat ovat yleensä saatavissa julkisissa kirjastoissa, jotka siten osaltaan antavat tarvittavaa informaatiota lainsäädännön sisällöstä. Voidaan kyllä sanoa, että tiedotuspalvelu alan ammattilaisia ja lakimiehiä varten on riittävä. Lakimies tietää myös sen, että milloin lain tai asetuksen säännös ei sisälly mainittuun teokseen, on se normaalisti saatavissa valtion painatuskeskuksesta, joka valtion puolesta harjoittaa laki- ja asetustekstien myyntiä Suomen asetuskokoelman numeroina.⁷ Kun kansalainen tilaa valtion painatuskeskuksesta tarvitsemiaan säännöksiä hänen on kuitenkin kyettävä yksilöimään se, minkä lain tai asetuksen hän haluaa tuolloin hankkia. Vanhemman ja useita kertoja muutetun lain tai asetuksen saaminen edellyttää perustekstin ja kaikkien muutosten lunastamista, kun nämä muodostavat kukin oman erillisen painatuskohteensa. Lakitiedon levittäminen on eräs painatustyön vähäinen osa-alue.⁸

Kun yhteiskunta nimenomaan edellyttää sitä, että kansalaiset noudattavat asianmukaisessa järjestyksessä annettuja oikeusohjeita, pitäisin tarpeellisena, että yhteiskunnan puolesta myös annetaan kansalaiselle mahdollisuudet saada noiden oikeusohjeiden sisältö tietoonsa kohtuulliseksi katsottavalla tavalla. Mikäli kansalainen ei oikeusohjeita noudata tai niitä tunne, tästä mahdollisesti aiheutuvat haittaseuraukset eivät välittömästi kohtaa yleensä asianomaista viranomaista,

⁶ Kaksikymmentä vuotta sitten ilmestyneissä vastaavissa teoksissa oli yhteensä noin 3.000 sivua.

⁷ Ks. L valtion painatuskeskuksesta 25. 11. 1966/568 sekä A valtion painatuskeskuksesta 30. 12. 1966/750 1 §:n 5-kohta.

Tähän liittyvien ongelmien ja epäkohtien osalta ks. Komiteamietintö 1972: B 71 s. 11 ss.

⁸ Kun kansalainen sitten onnistuu saamaan tarvitsemansa säännöksen, voi vain kuvitella hänen hämmennystään, kun hän yrittää yksin ottaa säännöksestä selville oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan. Hänelle säännöksen teksti koukerokielineen, pitkine lauseineen ja vieraine käsitteineen on varmasti monesti täydellinen arvoitus. Laki on kansanviisauden mukaan niinkuin se luetaan.

vaan ne kohtaavat nimenomaan sitä yksilöä, joka kussakin tapauksessa on kysymyksessä.⁹

Oikeusturvan saaminen ja hallitusmuodon 5 §:n tasa-arvovaatimus tapaavat tosiasiatasolla toisensa. Se, jolta puuttuu tieto oikeusohjeen sisällöstä ja joka joutuu kuitenkin toimintansa suorittamaan, voinee tuskin olla tasa-arvoisessa asemassa oikeusohjeen sisällön tietävän henkilön kanssa. Tässäkin näyttää siltä, että se, jolla on tietty perustieto ja kohtuullinen taloudellinen pohja, voi hankkia yleensä – arvatesaan – suhteellisen helposti tarvittavan tiedon. Sitä antavat alan ammattilaiset: esimerkiksi eri viranomaiset, asianajajat ja yleiset oikeusavustajat. Vähävarainen ja peräti varatonkin voi samoja kanavia käyttäen saada tarpeellista selvitystä, kunhan osaa sitä kysyä oikeana aikana asiansa hoitoa ajatellen. Laki maksuttomasta oikeudenkäynnistä ja laki yleisestä oikeusavusta antavat tähän yhä tuntuvampia mahdollisuuksia.¹⁰

Kun myös viranomaisten piirissä on yhä enempi alettu tajuta viranomaisen kansalaiselle välittämän tarpeellisen tiedon merkitys, kokonaistilanne näyttää olevan sittenkin kääntymässä kansalaisten hyväksi. Kuitenkin tuntuisi siltä, että kotimainen kansanvaltainen perinne niiden kansalaisten osalta, jotka seuraavat aikaansa, tuskin tulee asianmukaisesti näin jatketuksi. Kun tiedon hankkiminen oikeuden sisällöstä on usein sinällään tärkeätä, saatettaneenkin kysyä, eikö myös perusinformaatiota, säännösten saatavissa oloa ja saavutettavuutta voitaisi kansalaistenkin kannalta jotenkin parantaa.

Kysymystä on laajemmissa puitteissa meillä pohdittu oikeushallinnon informaatiojärjestelmän kehittämissuunnitelmana.¹¹ Mainitun toimikunnan tehtävänä oli oikeushallinnon kokonaisvaltaisen informaatiojärjestelmän kehittäminen. Toimikunnan toimeksiannon mukaan järjestelmän tuli rutiinitietojen käsittelyn suorittamisen lisäksi tuottaa informaatiota koko oikeushallinnon ja kaikkien oikeushallinnollisia tehtäviä suoritettavien virastojen ja laitosten toimintojen johtamista ja kehittämistä varten.¹² Mainitun toimikunnan tehtävänasettelu on siten varsin

⁹ Viimeaikaisessa oikeuspoliittisessa keskustelussa onkin syystä kysytty, olisiko lainkäytön lähtökohtana olevaan sääntöön »lain tuntemattomuus ei vapauta seurauksista» julkisoikeuden alalla julkisen vallan ja kansalaisen suhteita ratkaistaessa ehkä tehtävä joitakin poikkeuksia. Vrt. tämän osalta *Holopainen*, Lainkäyttö kansalaisen kannalta, *Läänioikeuspäivät* 14. 5. 1975 (moniste) s. 13 s.

¹⁰ Tosin meillä ei vielä ole päästy siihen, että jokainen kansalainen voisi vähäistä maksua vastaan tai ilmaiseksi – terveyskeskuspalvelujen tapaan – saada oikeudellisessa asiassaan tarvitessaan oikeusapua. Laki yleisestä oikeusavusta on tässä mielessä kuitenkin varsin merkittävä uudistus.

¹¹ Ks. Komiteamietintö 1973: 58 sekä 1974: 6.

¹² Ks. Komiteamietintö 1973: 58 s. 3 s.

viranomaiskeskeinen ja tämä tulee esille myöskin sen työssä. Komitean mukaan oikeudellisen aineiston informaatiojärjestelmän avulla tulee mm. saada tietoja siitä, millainen maan oikeudellinen järjestelmä on sekä voida edistää tämän järjestelmän toimintaa ja kehittämistä sekä lainsäädännön, lainkäytön ja oikeuspalvelun muodossa.

Järjestelmä sisältäisi siten tietoja muun muassa lainsäädännöstä. Järjestelmän käyttäjiä olisivat lähes kaikki viranomaiset, tutkijat, opettajat, opiskelijat, oikeusapua antavat organisaatiot tms. – sekä lopuksi – myös yleisö eli siis kansalaiset. Komitean mukaan oikeudellisen aineiston informaatiojärjestelmään kuuluisivat muun ohella painetut lait. Kuten edellisestä havaitaan, näyttää siltä, että tässäkin mietinnössä lähinnä kiinnitetään huomiota viranomaisten ja ammattimiesten tarpeisiin. Sen sijaan kansalaiset ja heidän mahdollisuutensa ja tarpeensa näyttäivät jääneen vähäisemmälle huomiolle.¹³

Kun tarkastelee kysymystä nimenomaan yhteiskunnan jäsenten kannalta, näyttäisi ajatus yhteiskunnan puolesta toimivan keskitetyn tiedotuskeskuksen olemassa olosta erittäin luontevalta. Pitäisi olla olemassa paikka, josta kansalaiset ja viranomaiset voisivat kunakin hetkenä saada tiedon kirjoitetusta Suomen laista sellaisena kuin se on voimassa mainittuna aikana. Toisin sanoen paikka, josta kansalainen ilmoittamalla asiansa ja sen sisällön, voisi saada vastauksen Suomen kirjoitetun lainsäädännön sisällöstä noiden tapausten osalta. Ilmeisesti tällainen ajatus olisi toteutettavissa nimenomaan kirjoitettujen lainsäädännösten osalta ATK-järjestelmän mukaisesti. Lainsäädännösten tietopankkijätös ei teknisesti ole mahdoton toteuttaa.¹⁴

Kuten edellä todettiin, kansalaisen oikeusturvan saaminen edellyttää yleensä tiettyä normitietoa ja tiettyä yleistä tiedon tasoa. Muutenhan tosiasiallisia epäkohtia ei tunnisteta oikeusturvan puutteiksi, vaikka tilanne todella on oikeusohjeen vastainen, vaan ne koetaan jonkinlaatuiseksi tosiasiallisiksi epäkohdiksi. Kun tieto yhteiskunnallisista asioista siten näyttää muodostavan keskeisen oikeusturvan saamisen perustan, on täysi aihe kysyä, saavatko kansalaiset riittävää informaatiota oikeudellisista kysymyksistä.

Nykyisenä tiedotusaikakautena ajankohtainen lainopillinen tieto kanavoituu eri teitä pitkin kansalaisten käyttöön. Näyttää siltä, että tässä nimenomaan julkisella sanalla, lehdistöllä, radiolla ja televisiolla on keskeinen merkitys. Tosin esim. television ohjelmistoon kuuluva

¹³ Ks. sama s. 54 s.

¹⁴ Ks. sama s. 66.

monipuolinen oikeusturvakysymyksiin liittyvä ohjelmakokonaisuus filmien tuottajamaista johtuen näyttää olevan antoisampi – ja samalla kehittävämpi – esim. saksalaisille, ranskalaisille, englantilaisille ja Amerikan Yhdysvaltain ja sen osavaltioiden kansalaisille heidän oikeudellisten ja oikeusturvaan liittyvien kysymystensä kartoittamisessa – johon se tietysti kaupallisen päätarkoituksen lisäksi alunperin onkin tarkoitettu. Aika ajoin tietysti televisiosta saadaan myös kotimaista lakitietoa valaisevia ohjelmia. Ilmeisesti kuitenkin kansalaisten lakiasioita koskevan tiedon karttuminen tapahtuu pääasiassa heidän toimiessaan yhteisissä yrityksissä ja yhteiskunnan erilaatuissa tehtävissä – yrittämisen ja erehtymisenkin tietä.

Haluaisin näiden jokapäiväisten yhteiskuntatiedottajien lisäksi kiinnittää huomiota koululaitoksen merkitykseen yhteiskunnan perusrakenteiden ja yhteiskunnan määräämien pelisääntöjen välittäjänä. Nykyistä yhteiskuntaa on syystä usein nimitetty koulutusyhteiskunnaksi. Kun koululaitoksen perusosat jakavat oppilaille tarpeellista tietoutta elämää varten, onko koululaitos tässä kohdin täyttänyt asianmukaisesti sille kuuluvan tehtävän. Voimassa olevien valtion oppikoulujen historian, yhteiskuntaopin sekä taloustiedon *oppiennätyksien* mukaan luetellaan yleisen ja Suomen historian keskeisiä kohtia *kahdeksan sivua*, yhteiskuntaopin asiat on saatu sijoitetuksi noin puolelle sivulle. Vastaavanlainen suhde näyttää vallitsevan myös lukion oppiennätysten osalta.¹⁵

Koululaitos on tässä kohdin pyrkinyt jotenkin ottamaan ajan haasteen huomioon. Sisältyyhän esim. peruskoulun yhteiskuntaopin opetussuunnitelmaan keskeisiä yhteiskunnallisia ja samalla oikeudellisia aiheita. Aiheina mainitaan mm. perhe yhteiskunnan alkusoluna, perheen yhteiskunnalliset tehtävät ja tuki perheelle, miten kunta toimii, miten valtio on rakennettu, kansalaisen oikeuksista ja velvollisuuksista, miten lakeja säädetään, miten toimeenpanovaltaa käytetään, Tasavallan presidentti, turvallisuuskysymys: Suomen puolueettomuuden turvaaminen, miten oikeusturva taataan, poliisin toiminta, oikeuslaitoksen toiminta, nuorison oikeusasema, poliittiset puolueet, työttömyys ja työllisyyden ylläpito, sosiaalihuolto, valtion osuus työelämässä, työterveydenhoito ja asuntopolitiikka.¹⁶

Edellä olevat otsikot ja aiheet ovat sinällään hyviä. Kysymys rajoitetun peruskoulutusajan jakamisesta eri lohkoihin on tietysti arvostusky-

¹⁵ Ks. Valtion oppikoulujen oppiennätykset, Historia yhteiskuntaoppi sekä taloustieto (Helsinki 1963) s. 8–15 ja s. 15 (Kohta I), sekä s. 17–29 sekä s. 29 kohta I.

¹⁶ Ks. Peruskoulun oppimäärät (1972) s. 227.

symys. Kun laillisuusvalvonnan ja kansalaisen oikeusturvan kehittämisen kannalta tarkastelee kysymystä, voinee vain esittää hartaan toiveen yhteiskuntaopin merkityksen lisäämisestä peruskoulutuksen eri asteilla. Oikeusministeriö on ymmärtääkseni perustellusta syystä kiinnittänyt kirjeellään 5. 2. 1975 opetusministeriön huomiota lakitietouden asemaan ja osuuteen eri oppiaineiden opetusaineiksessa sekä pitänyt kysymystä lakitietouden sisällyttämisestä koulujen opetusohjelmaan erittäin tärkeänä.

Koululaitos kasvattaa oppilaitaan yhteiskunnassa eletävää elämää varten. Tuon yhteiskunnan tarpeiden huomioon ottaminen koulutuksessa ei liene siten kohtuuton vaatimus. Vaikkakin kansalaiset saavat lakitietoutta muitakin tiedotuskanavia pitkin, voitaisiin käsitykseni mukaan siten kansanvallan tuleville kannattajille antaa jo koulussa tarpeellisia perustietoja ja toimintavalmiuksia, jotka ehkä esim. kaukohistoriaa enemmän auttaisivat heitä selviytymään yhteiskunnassa yhteiskunnan heille asettamista vaatimuksista ja tekisivät heidät tietoisiksi myös yhteiskunnan heille tarjoamista oikeuksista.

Sen selvittäminen, minkälaituisia tietoja ja perusvalmiuksia tavallinen kansanvallan kannattaja elämässään tulee tarvitsemaan, ei laajoissa puitteissa liene ylivoimainen tehtävä. Välttämättä ei tarvittane edes tietokoneen apua sen toteamiseksi, millaisia tilanteita kansalainen keskimäärin elämässään joutuu kokemaan, jollaisten yhteiskuntatietojen opetuksen sisällyttäminen koululaitoksen yhteyteen lienee osaltaan perusteltua. Kun saamieni tietojen mukaan tämäntapaista opetustoimintaa edellä kuvattua laajempaanakin on kokeilumielessä suoritettu ja kun siitä saadut kokemukset ovat olleet varsin hyvät, näyttäisi mainitun kokeilutoiminnan laajentaminen opetuslaitoksen laajemmilla sektoreilla olevan varmasti perusteltavissa.¹⁷

Olen edellä käsitellyt kansalaisen oikeusturvaan liittyviä kysymyksiä hieman tavallisuudesta poikkeavilta näkökulmilta. Toisaalta olen kiinnittänyt huomiota kansalaisen mahdollisuuksiin saada helposti ja tarpeen mukaan oma-aloitteisesti tietoa yhteiskunnan rakenteista ja oikeusohjeista. Toisaalta olen kiinnittänyt huomiota yhteiskunnan velvollisuuteen kouluttaa häntä nimenomaan myös tuon yhteiskunnan tarpeiden ja oikeusohjeiden tuntemuksessa siten, että hän paremmin voisi myös saada sitä oikeusturvaa, jota yhteiskunta eri instituutioidensa kautta hänelle antaa. Kuten yleensä yhteiskunnallisten päämäärien

¹⁷ Tavanomaista laajempaa oikeudellista opetusta on annettu ainakin Helsingin Suomalaisessa yhteiskoulussa.

Näkökohtia kansalaisen oikeusturvasta

ollessa kyseessä, voidaan noihin päämääriin päästä vain useita rinnakkaisia ja ehkä peräkkäisiäkkin keinoja ja menettelytapoja käyttäen. Näin asianlaita on varmasti myös silloin kun yhteiskunnassa pyritään eri keinoin lisäämään kansalaisten oikeusturvaa ja tasa-arvoisuutta tuomioistuinelaitoksessa ja viranomaistoiminnassa.